Maastricht in Beeld

Fort Willem I

Fort op de Caberg

73

juni 2025

Fort Willem I
Fort op de Caberg

Fort Willem I is het laatste grote verdedigingswerk dat toegevoegd is aan de vesting Maastricht. De bouw is begonnen in 1815, kort nadat Napoleon definitief verslagen was.

Maar het was in de 18de eeuw al bekend dat de Caberg, een heuvel in het noord-westen van de stad, een groot risico vormde voor de verdediging. Vanaf de hoogte kon de vijand de stad flink bestoken met enorme verliezen en schade tot gevolg.

Door op de heuvel een fort te bouwen, kon de vijand verder op afstand gehouden worden. Sinds de bouw is er tot 1940 geen vijandelijk dreiging meer geweest, maar dat wist men toen natuurlijk niet. Voorspellen is moeilijk vooral als het de toekomst betreft en zekerheid gaat voor speculatie. Het fort is tot 1867 van belang geweest, toen werd de vestingstatus van de stad opgeheven.

We zien links het fort zoals het in de maquette Maastricht 1867 te zien is.

Adres: Kastanjelaan 50
Wikipedia: nl.wikipedia.org/wiki/Fort_Willem_I_(Maastricht)

Maastricht 1575; https://datnarrenschip.s3.amazonaws.com/9439.jpg

In 1229 kreeg Maastricht het privilege van een stenen stadsmuur. Na het bouwen bleek de ruimte binnen de muur al snel te klein, zodat er een uitleg nodig was. Men startte in 1294 met de bouw van een veel langere muur met veel meer binnenruimte. Maar het duurde nogal lang voordat die klaar was.

We zien op deze kaart van 1575 beide stadsmuren. De binnenste, die diagonaal over de Markt liep. Daar liep op allerlei plaatsen een gracht langs, we kennen ze nog in de straatnamen Kleine Gracht, Grote Gracht, Lang Grachtje, Looiersgracht, Maastrichter Grachtstraat en Wycker Grachtstraat. In het centrum zijn hier en daar nog delen van die muur te zien en de Helpoort hoorde bij die muur.

Ook om de buitenste muur liepen grachten, sommige delen bevatten water, het westelijke deel was een droge gracht. Ook zien we dat er een weg met bomen aan de buitenkant van de gracht liep.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blaeu_1652_-_Maastricht.jpg

De (vuur)wapens in die tijd waren nog niet zo sterk, het schootsveld was beperkt. Maar ook toen al was er sprake van een wapenwedloop, vuurwapens werden zwaarder en het schootsveld werd groter. En toen de vijand over de stadsmuren kon schieten en dus in de stad schade kon aanrichten, moest die op grotere afstand worden gehouden. Men legde buitenwerken aan.

Die zien we ook in deze kaart van 1652. De M-vormige zijn hoornwerken, de vijfhoekige zijn bastions. Daar kwamen nog kroonwerken, lunetten, ravelijnen en kazematten bij. De stadspoorten werden zwaar versterkt, aanvoerwegen met bochten en poorten met nauwe doorgangen. Alles om het de vijand zo moeilijk mogelijk te maken.

In de loop van de eeuwen werd het hele stelsel verder uitgebreid met het doel om de vijand op nog veel grotere afstand te houden.

Maastricht 1840-1845; Gemeente Maastricht

Tijdens de belegering door Lodewijk de 14de in 1673 was al duidelijk geworden dat de vijand de hoogte van de Sint Pietersberg kon gebruiken om het schootsveld van kanonnen en mortieren verder te vergroten. Men schoot vanaf de berg tot in de stad en richtte daar grote schade aan. In 1701 werd Fort Sint Pieter gebouwd om de vijand geen kans meer te geven om gebruik te maken van deze hoogte. Het vijfhoekige fort is onderaan in rood zichtbaar.

En tijdens de Frans republikeinse belegering van 1794 en de Napoleontische periode was duidelijk geworden dat ook de Caberg (linksboven op de kaart) een uitstekende plek was om de stad te bestoken. En dus werd in 1815 besloten om ook daar een fort te bouwen. Het kreeg de naam Fort Willem I, naar koning Willem I die de leiding had over modernisering van de vestingwerken.

Deze kaart van 1840 is weliswaar van wat later, maar laat de situatie van forten en buitenwerken duidelijk zien.

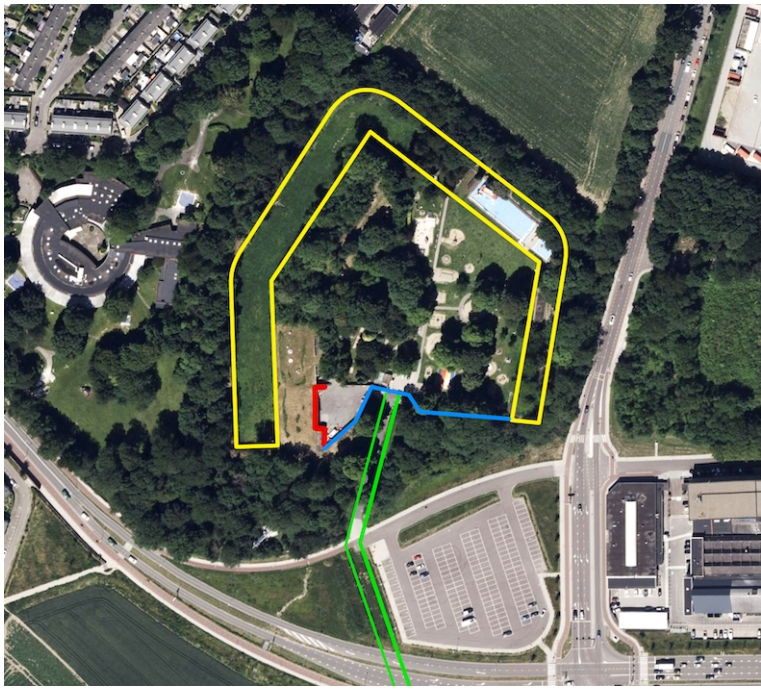

We zien hier een satellietfoto van het fort en de omgeving. Er staan zoveel bomen dat we het fort nauwelijks kunnen zien. Daarom heb ik de contouren ingetekend. Het is een vijfhoekig lunet. De zijde aan de kant van de stad wordt *keel* genoemd. De twee zijden daaraan vast zijn de *flanken* en de twee zijden aan de top heten *facen*. De top zelf heet *saillant*.

Geel: de droge gracht of *caponnière*, die om het lunet loopt, met aan beide zijden hoge muren.
Blauw: de *keelsluiting*, een muur van baksteen.
Rood: de *kazemat*, de bunker. Een bomvrije ruimte voor manschappen en voorraden. We zien verderop de gevel en de binnenkant.
Groen: de bedekte weg. Een weg die diep ligt zodat de soldaten ongezien naar de stad konden. Het is nu de Kastanjelaan waarvan alleen het eerste stuk nog bestaat.

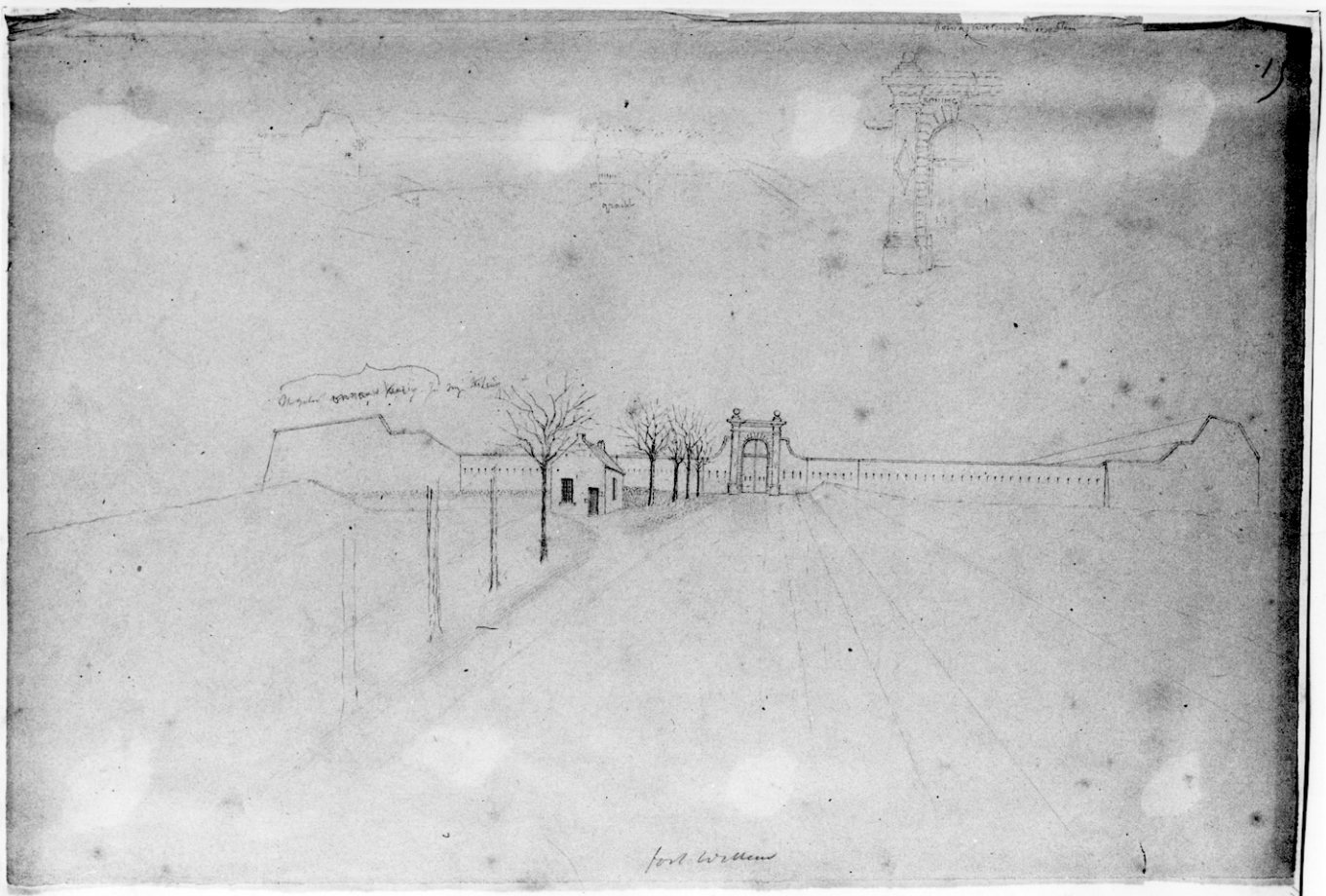

LGOG 1107: Tekeningen en prenten LGOG, J.N. Brabant. - Ca. 1870

Jan Brabant maakte in 1870 deze schets vanaf de bedekte weg, de Kastanjelaan. We zien de keelsluiting, de bakstenen muur met toegangspoort. Vlak voor de muur staat een wachthuisje. We zien bovenaan een detail van de poort. En we kijken tegen de einden van de lunet aan, de hoge muren links en rechts. De schuine lijnen helemaal links en rechts zijn de binnenkanten van de caponnière. Ook die muren hebben namen: de *escarpe* aan de binnenzijde en de *contrescarpe* aan de buitenzijde van de gracht.

Op de foto rechts zien we de caponnière met links de kant van het lunet met de escarpe en rechts de contrescarpe. Er lopen galerijen door met schietgaten, we gaan zo binnen kijken.

Toen Jan Brabant in 1870 de tekening maakte, was Maastricht al geen vestingstad meer. De voortgaande wapenwedloop had de regering duidelijk gemaakt dat Nederland op een heel andere manier verdedigd moest worden. Amsterdam kon beschermd worden met de Hollandse Waterlinie en de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de rest van Nederland was niet meer te verdedigen. En dus was het voor de stad beter om de muren te slechten. Dat was voor de bewoners veel veiliger. Zou de stad belegerd worden, schoten de zware wapens het centrum in korte tijd aan flarden en de bevolking kon dan nergens heen. De muren waren bedoeld om de vijand buiten te houden, maar de bevolking kon er niet uit. Vreselijke toestanden waren dan het gevolg.

Daarbij kwam dat de stad niet verder uitgebreid kon worden terwijl het aantal inwoners erg was toegenomen. Het leidde tot onhoudbare toestanden als overvolle panden en besmettelijke ziektes. Ook waren er lange wachtrijen bij de stadspoorten. Die waren smal om het de vijand moeilijk te maken. Wat was men blij dat muren en poorten kon slopen. We zien hier de afbraak van de Tongerse Poort.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3d/Maastricht%2C_sloop_vestingwerken%2C_Tongersepoort2.jpg

De lunet was het eigenlijke verdedigingswerk. Op het binnenterrein stonden de kanonnen die de stad moesten verdedigen. Maar de lunet zelf moest ook beveiligd worden, er liep een diepe, droge gracht omheen. Glacis, de oplopende terreinen rondom de gracht, zorgden dat de droge gracht niet zichtbaar was. Om die gracht te verdedigen waren er in de muren van de escarpes en contrescarpes schietgaten. Vanuit de galerij daar kon men iedere vijand die zich in de gracht waagde onder vuur nemen. We gaan de galerij en de caponnière bekijken, hier is de (moderne) ingang. We komen al snel in een gang. De gangen lopen in de escarpe, de contrescarpe en de lunet. De galerij bestaat uit ongeveer 150 kamers waar per kamer wel vierentwintig soldaten stonden.

De taakverdeling was duidelijk. Eén soldaat vuurde, een maakte zijn wapen schoon, een laadde zijn wapen, een stond klaar om te vuren. Zo kon er razendsnel geschoten worden. De vijand had geen schijn van kans.

Op den 30 juny 1832 om 3 uur kraste Johannes Kim zijn naam boven een schietgat. Er zijn veel meer namen en allerlei datums.

Natuurlijk is dit gangenstelsel niet bedoeld voor dieren. Maar eenmaal binnen, is er geen weg meer naar buiten. En dus kwamen deze vossen om van de dorst. Die op de bovenste foto ligt er netjes bij want die ligt nogal aan de kant. Maar die van de onderste foto is vertrapt en wat verspreid. Er zijn hier mensen geweest, in het donker, die het skelet niet op tijd gezien hebben.

De boodschap is duidelijk: men is hier alleen welkom met een officiële gids.

Op de foto zien we de caponnière, de droge gracht. Links is de contrescarpe, de muur aan de buitenzijde en links de escarpe, de muur van de lunet. We hebben al gezien dat er gangen lopen met kamertjes met schietgaten.

Mocht het de vijand lukken om in de gracht te komen, zorgt het kruisvuur dat er geen enkele kans is om het te overleven.

Dat de bovenzijden zo dicht begroeid zijn, is natuurlijk prachtig; het kleedt de omgeving zo mooi aan. Maar de gebieden horen volledig kaal te zijn om de vijand geen schuilgelegenheid te geven.

Ergens lag nog een oude kanonskogel, één geworden met zichzelf en z'n omgeving. Merk Kipsta B300.

Mocht het zijn dat het de vijand zou lukken om de contrescarpe in te nemen, zouden de soldaten daar niet meer weg kunnen. Om toch de lunet te kunnen bereiken, is er een doorgang diep onder de caponnière door. Dus lange trap af, gang door en lange trap weer op. En de doorgang opblazen.

In de periode tussen bouw en het vervallen van de vestingstatus in 1867, zijn er geen vijandelijke gebeurtenissen geweest. En ook daarna tot 1940 niet. Het fort was na 1867 dus niet meer nodig en de noordelijke wallen werden gesloopt in 1869. De grond stortte men in de droge gracht. Het zuid-westelijke deel bleef militair terrein met schietbanen. In een deel van de galerij werd een gaskamer ingericht om soldaten te laten oefenen tegen gasaanvallen. Ook is een deel verhuurd als opslag.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is een deel gebruikt als schuilkelder.

In 1947 werd speeltuin Fort Willem opgericht. Het was en is nog steeds een heerlijk speeloord voor de Maastrichtse jeugd.

In de jaren 50 nam de dreiging vanuit de Sovjetunie enorm toe; er dreigden oorlogen, zelfs met kernwapens. Tja, nog steeds de wapenwedloop. Het leidde tot de oprichting van de Bescherming Bevolking (BB). Hier was een bevelsbunker ingericht.

Op deze en de volgende pagina zien we de dieselmotor voor de generator. Die moest elektriciteit leveren voor verlichting en telecommunicatie. Maar voor als de motor uitviel, waren er fietsen die een dynamo aandreven. Ook is er een gedeelte waar regenwater werd gefilterd in een groot bassin, zelfs als dat water radio-actief besmet zou zijn na een kernaanval.

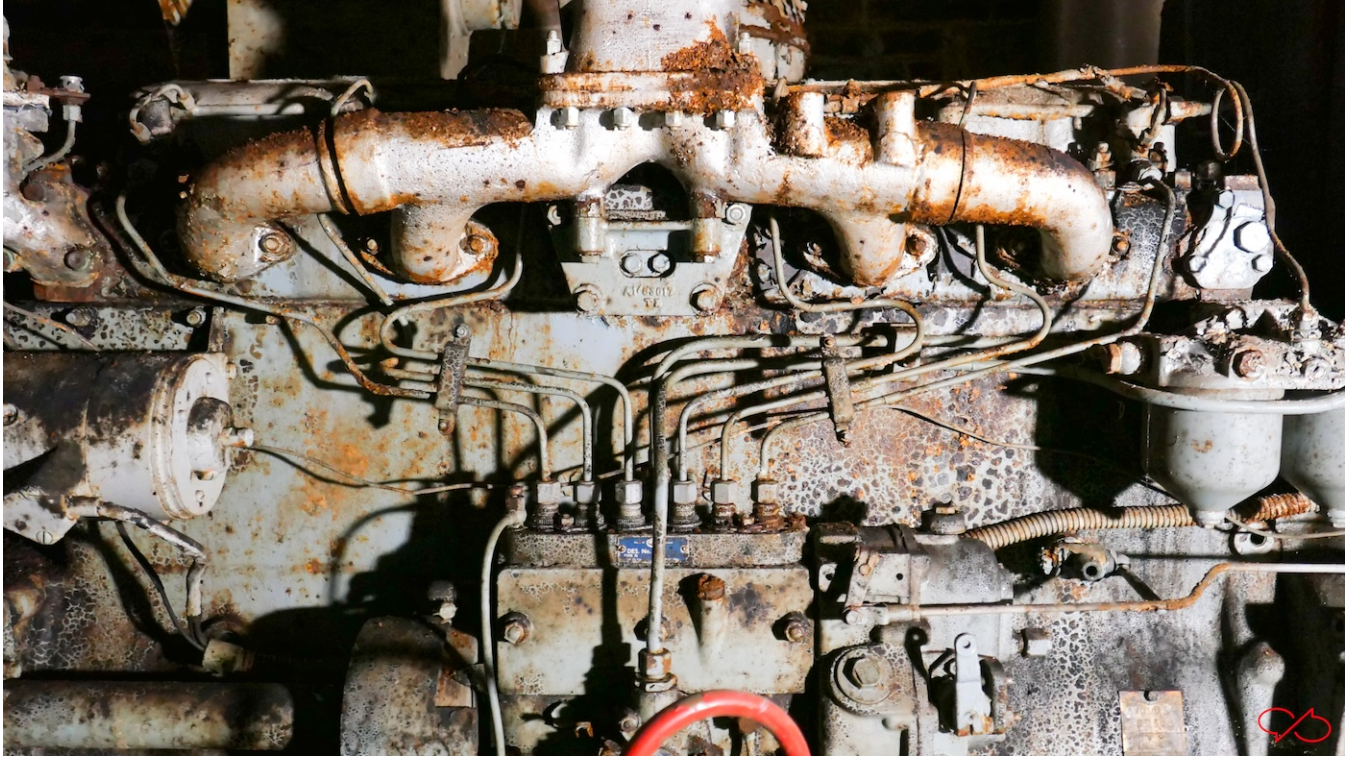

MSV TRAGOS

Studentenvereniging Tragos heeft sinds 1994 de centrale kazemat in gebruik als sociëteit. We zien op de foto linksboven de ingang van de kazemat en daaronder het bomvrije binnenwerk dat gebruikt wordt als sociëteit.

In 2017 is het fort gerestaureerd. De gangen waren deels dichtgeslibd met modder, de caponnière was deels volgestort met de hoge delen van het fort, muren waren sterk verweerd en er werd nogal wat vernieuwd.

Het fort wordt beheerd en Stichting Maastricht Vestingstad biedt er rondleidingen.

Het laatste woord is aan de speeltuin die hier als sinds 1947 is en waar vrijwel de hele Maastrichtse jeugd wel gespeeld heeft. Men denkt er vol nostalgie aan terug. Bijvoorbeeld aan de lange glijbaan waar je op een plankje vanaf moest anders zaten je billen vol splinters. Hiernaast de natte zwembaden in de volgestorte droge gracht.

Maastricht in Beeld kortweg MiB

MiB is een fotomagazine voor liefhebbers van de stad Maastricht. De opzet is simpel: interessante onderwerpen, behoorlijke foto's, korte stukken tekst met wat uitleg en achtergronden en een nette layout.

Dit magazine is gratis en komt uit de Boekenkast van Peter Scheele: https://pjscheele.nl

Ik wens u veel kijk- en leesplezier.

Peter Scheele

Colofon
Camera: Panasonic Lumix LX100, Make II
Bewerking: Adobe Lightroom Classic 14.0.1
Opmaak: Apple Pages 14.4
Font: Odile Light van Kontour
Foto's, tekst en opmaak: Peter Scheele